

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Μοντερνισμός

1. Τα όρια και ο όρος

Ως γνωστόν, ο όρος «μοντερνισμός» («modernism») αναφέρεται στο λογοτεχνικό και καλλιτεχνικό κίνημα που η εκδήλωσή του τοποθετείται χρονικά από τους μελετητές μεταξύ των κρίσιμων δεκαετιών 1910-1930 με κορύφωση στη δεκαετία του 1920,¹ ενώ τα πρώτα του φαινόμενα ανάγονται στο 19ο αιώνα.

Η λέξη «μοντερνισμός», ως όρος συνδεδεμένος με τη λογοτεχνία, εμφανίζεται στην Αγγλία την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα – ενδεικτικό της ανάγκης ύπαρξης ενός νέου όρου για τους καινούργιους λογοτεχνικούς προσανατολισμούς – στο βιβλίο του R.A. Scott-James *Modernism and Romance* (1908), το οποίο συνέδεσε εξαρχής στενά τη χρήση του όρου κυρίως με το

1. Βλ. M. Bradbury-J. McFarlane, «The Name and Nature of Modernism», M. Bradbury-J. McFarlane (επιμ.), *Modernism (1890-1930)*, London, Penguin Books, 1991, σσ. 31-34, D. Lodge, «Modernism, Antimodernism and Postmodernism», *Working with Structuralism. Essays and Reviews on Nineteenth -and Twentieth- Century Literature*, London, Routledge and Kegan Paul, 1981, σσ. 7-8 και R. Stevenson, *Modernist Fiction. An Introduction*, London, Harvester-Wheatsheaf, 1992, σ. 203.

μυθιστόρημα. Κατά τον A. Eysteinnsson ο «R.A. Scott-James σημειώνει ότι “υπάρχουν χαρακτηριστικά της σύγχρονης ζωής γενικά, που μπορούν να συνοψιστούν, όπως τα έχει συνοψίσει ο κύριος Thomas Hardy και άλλοι, από τη λέξη *μοντερνισμός*”. [...] Το βιβλίο του [...] γράφτηκε φυσικά πριν από το κύμα των πιο ριζοσπαστικών μορφικών πειραματισμών στη μοντερνιστική λογοτεχνία και τέχνη, αλλά προεικονίζει μια σημαντική κριτική ανταπόκριση στο μοντερνισμό ως ιστορική και πνευματική δύναμη, σε αντίθεση με τις ποικίλες αισθητικές αποτιμήσεις που, σε μεγάλο βαθμό, περιορίζονται σε μορφικά χαρακτηριστικά και επιτευξεις της μοντερνιστικής γραφής».²

Σύνθετο και πολυποίκιλο λογοτεχνικό και καλλιτεχνικό κίνημα ο μοντερνισμός προκαλεί τους μελετητές. Ο Frank Kermode, λ.χ., επιχειρεί να διακρίνει το μοντερνισμό σε «παραδοσιακό» («traditionalist modernism») και «αντιπαραδοσιακό» («anti-traditionalist modernism»)³ και διευκρινίζει ότι ο παραδοσιακός μοντερνισμός «έχει τις ρίζες του στην περίοδο πριν από τον Μεγάλο Πόλεμο, αλλά η άνθισή του ήρθε αργότερα», ενώ ο αντιπαραδοσιακός μοντερνισμός «σπάρθηκε από τον Apollinaire και θερίστηκε από το Dada».⁴ Ο όρος «μοντερνισμός»

2. A. Eysteinnsson, *The Concept of Modernism*, Ithaca-London, Cornell University Press, 1990, σ. 18.

3. Ο ίδιος έχει χρησιμοποιήσει επίσης και τους όρους «παλαιο-μοντερνισμός» («paleo-modernism») και «νεο-μοντερνισμός» («neo-modernism») με το ίδιο περιεχόμενο. Βλ. σχετικά F. Kermode, «Objects, jokes, and art», D. Lodge (επιμ.), *20th Century Literary Criticism. A Reader*, London-New York, Longman, 1972, σσ. 663-664 και J.A. Cuddon στο *A Dictionary of Literary Terms*, London, Penguin Books, 1985, σ. 399.

4. F. Kermode, «The Modern Apocalypse», *The Sense of an Ending. Studies in the Theory of Fiction*, London-Oxford-New York, Oxford University Press, 1967, σ. 103.

χρησιμοποιείται λοιπόν από τον Kermode για να συστεγάσει διάφορους λογοτέχνες, όπως «ο Pound και ο Yeats, ο Wyndham Lewis, ο Eliot και ο Joyce»,⁵ – απηχώντας ίσως έναν από τους παλαιότερους κριτικούς του μοντερνισμού, τον Edmund Wilson, που στο βιβλίο του *Axel's Castle* (1931) αντιμετωπίζει τη λογοτεχνική παραγωγή των δεκαετιών 1910-1930, του Proust, του Joyce ή του Eliot, ως εξέλιξη του συμβολισμού,⁶ – με τη λογοτεχνική έκφραση διάφορων πρωτοποριακών καλλιτεχνικών κινημάτων των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα, άποψη που υποστηρίζεται και από τους Malcolm Bradbury και James McFarlane: «Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για να καλύψει μια μεγάλη ποικιλία κινημάτων που ανέτρεψαν τη ρεαλιστική ή τη ρομαντική ορμή και στάθηκαν ευνοϊκά απέναντι στην αφαίρεση (Ιμπρεσιονισμός, Μετα-Ιμπρεσιονισμός, Εξπρεσιονισμός, Κυβισμός, Φοντουρισμός, Συμβολισμός, Εικονισμός, Ντανταϊσμός, Υπερρεαλισμός)».⁷

Είναι άραγε η χρήση του όρου «μοντερνισμός» η βολική λύση ή δημιουργεί περισσότερα προβλήματα από όσα επιχειρεί να επιλύσει; Μήπως ο όρος «*Avantgardeismus*» («πρωτοπορία») που χρησιμοποιούσε ο μαρξιστής Georg Lukacs στα μέσα της δεκαετίας του 1950,⁸ είναι καταλληλότερος για να περιγρά-

5. F. Kermode, *ό.π.*, σ. 104.

6. Βλ. Ed. Wilson, *Axel's Castle. A Study in the Imaginative Literature of 1870-1930*, London, Collins-Fontana, 1979, σσ. 26-27.

7. Βλ. M. Bradbury-J. McFarlane, «The Name and Nature of Modernism», M. Bradbury-J. McFarlane (επιμ.), *Modernism (1890-1930)*, *ό.π.*, σ. 23. Εξάλλου μια εξέταση των περιεχομένων του τόμου αυτού δείχνει ότι στο μοντερνισμό περιλαμβάνονται όλα τα καινούργια λογοτεχνικά-καλλιτεχνικά κινήματα των τριών πρώτων δεκαετιών του 20ού αι.

8. Βλ. A. Eysteinnsson, *The Concept of Modernism*, *ό.π.*, σ. 2.

ψει συνολικά και πειστικά την πρωτοποριακότητα των λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών κινημάτων του Μεσοπολέμου;

Παρόλη τη σύγχυση που φαίνεται να δημιουργούν ακόμη και πρόσφατες μελέτες πάνω στο θέμα, ο όρος «μοντερνισμός» έχει επικρατήσει στις θεωρητικές σπουδές σε Αγγλία και Η.Π.Α. ήδη από τη δεκαετία του 1960⁹ παράλληλα με τον όρο «avant-garde» («πρωτοπορία»), ο οποίος χρησιμοποιείται όλο και συχνότερα για το σύνολο των προαναφερθέντων πρωτοποριακών κινημάτων των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα και «εκλαμβάνεται ως δευτερεύων όρος, που εξεικονίζει συγχρόνως ένα κεντρικό χαρακτηριστικό του μοντερνισμού».¹⁰ Όμως αν κάτι συνδέει τα δύο αυτά σύγχρονα, όσον αφορά την εκδήλωσή τους, λογοτεχνικά-καλλιτεχνικά κινήματα είναι η συντονισμένη επίθεση που επιχειρούν εναντίον της αστικής κουλτούρας. Πρόκειται για δύο «ετερογενή (τόσο από άποψη λογική όσο και από άποψη περιεχομένου) πλέγματα σκέψης, τα οποία έσφιξαν στη λαβίδα τους την αστική σύνθεση»,¹¹ όπως υποστηρίζει ο Π. Κονδύλης. Γι' αυτό πολλοί θεωρητικοί προσπάθησαν να τραβήξουν τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ μοντερνισμού και πρωτοπορίας, θεωρώντας συχνά χαρακτηριστικό στοιχείο της πρωτοπορίας τον προσανατολισμό της προς το μέλλον αλλά και την ενότητα και τη μαχητικότητά της με στόχο την κατα-

9. Ο Α. Αργυρίου αναφέρει ως «ανάδοχο του όρου» τον Bernard Bergonzi (1971). Βλ. σχετικά Α. Αργυρίου, «Ο μοντερνισμός στην ελληνική λογοτεχνία» στο *Μοντερνισμός: Η ώρα της αποτίμησης*, Αθήνα, Ίδρυμα Σχολής Μωραΐτη, 1996, σ. 244.

10. Βλ. Α. Eysteinnsson, *The Concept of Modernism*, ό.π., σ. 143.

11. Π. Κονδύλης, *Η παρακμή του Αστικού Πολιτισμού. Από τη μοντέρνα στη μεταμοντέρνα εποχή και από το φιλελευθερισμό στη μαζική δημοκρατία*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1995, σ. 104.

στροφή της αστικής κουλτούρας.¹² Αυτό το κριτήριο χρησιμοποιεί μεταξύ άλλων μελετητών και ο Π. Κονδύλης επισημαίνοντας ότι «η πρωτοπορία μάλλον τείνει να καταγράφει ή να επιτελεί τη συντριβή της αστικής σύνθεσης, με τη χαρούμενη πεποίθηση ότι έτσι προσφέρεται η ευκαιρία μιας θαρραλέας και ζωντανής νέας αρχής πέρα από τις φιλισταϊκές συμβάσεις και τις καθησυχαστικές βεβαιότητες της αστικής φρόνησης και λογικής, ενώ ο λογοτεχνικός-καλλιτεχνικός μοντερνισμός βιώνει και θεωρεί την κρίση του αστικού πολιτισμού ως κρίση του πολιτισμού και της ανθρωπότητας γενικά, την κατάρρευση των αστικών αξιών και αντιλήψεων περί ευρυθμίας και τάξεως ως κατακρήμνιση στο χάος της αναρχίας και του μηδενισμού».¹³

Ο Α. Eysteinnsson εκφράζει με ακρίβεια τον επιχειρούμενο συμβιβασμό στο επίπεδο της ορολογίας, ένα συμβιβασμό που δεν είναι, ορθά κατά τη γνώμη μου, αποδεκτός από όλους:¹⁴

12. «Ο Charles Russel υποστηρίζει ότι, ενώ ο μοντερνισμός επεξεργάζεται κατά βάση την “υπάρχουσα κουλτούρα”, οι πρωτοποριακοί προσπαθούν “να φαντάζονται και πιθανόν να προκαλούν με το έργο τους ριζικές αλλαγές στην κοινωνία”.» (Α. Eysteinnsson, *The Concept of Modernism*, ό.π., σ. 149). «Ο Steiner ίσως να έχει δίκιο όταν υποστηρίζει ότι ο Eliot, ο Pound και ο Joyce επιδίωξαν τη δημιουργία ιερών για τους θησαυρούς του παρελθόντος και αυτό πραγματικά τους διαφοροποιεί από τους “πρωτοποριακούς”, όπως ο Marinetti, που δεν ήθελαν να ξέρουν “πια τίποτε, για το παρελθόν, εμείς, οι νέοι και δυνατοί φουτουριστές!”.» (Α. Eysteinnsson, ό.π., σ. 151). Βλ. επίσης Σπ. Τσακνιάς, «Το στοίχημα του μοντερνισμού», *Μοντερνισμός: Η ώρα της αποτίμησης*, ό.π., σσ. 159-160 και J. Hawthorn, *A Concise Glossary of Contemporary Literary Theory*, London, Eduard Arnold, 1992, σ. 107..

13. Π. Κονδύλης, *Η παρακμή του Αστικού Πολιτισμού*, ό.π., σσ. 102-103.

14. Βλ., λ.χ., την άποψη του Σπ. Τσακνιά στο «Στοίχημα του μοντερνισμού», *Μοντερνισμός: Η ώρα της αποτίμησης*, ό.π., σσ. 159-160. Αντιθέτως ο Ρ.